

Beste eun-urtebete bat: Dante (1265 - 1321)

AITA ONAINDIA

Gaurkotasan-zale gara. Gaurkoz jantzi, gaurkoz itz egin, gaurkoz idatzi. Eta guztioi irau-azo? Oruntzea! Ona eredu bat: bere garaian orduko gizonak eta gauzak astindu zitun, eta arrezkero, zazpireun urte joan arren, orain oraingoa dogu Dante, lena ta orainoa mintz belatzez alkatzen dituan idazle gorengoa. Gizona sarri sentipenez, auziz ta aitu-ezifiek go-raberaz, bardin samarra dogu gizaldietan zear. Arek bere idatzi eder guztietan. *Jainkozko Antzerkia*'n batez be, garatuz ta eratziz bere garaia, bere aldia, bere sasoi alparu eban, orduko gizona mamifuez ta azalez —intus et in cute— arrigartiaro antz-iduriturik, Dante Florenzia'n jaio zan 1265'an, eta Ravana'n il 1321'an.

Florenzia, Arno'ren ur-ertzetan jarria, erkal edo errepublika bat zan Dante'ren egunetan, bere eskuko ta oso eragida. Erkal txiki onek banean bere barru-izamen berezia, eta orduan be gero ta geiago alduatuz joian: lengo aitor-seme, aberats eta leihargiak ondolik etozanen erdi-maillakoen mende jausiaz joian. Aldakuntza onek, pentsakera ta eragin onek naikoa istillu sortu eban, errikoen artean alderdi bi egirik: baltzak eta zuriak; baltzak edo guelfoak, antziñako aitor-semeen aldekoak, eta gibelindarrak, erdi-maillakoen alderdikoak; lenengoak Alemani'ko Nagusia begi onez ikusten eban, bigarrenak Aita Santuaren aldekoak ziran ango Agintariak eta Aita Santuak garai atan alkarren erabillezan aitu-ezifietan.

Dante, naiz-ta odolez guelfoa izan, politikaz zurien alderdiko zan. Eta onek sarri aukeratu eban errian ospe andiko kargu ta egikizunak

betetako. Bonifazio VIII'garren Aita Santuak, ango auziak onez atondu gurarik, 1301'an Florenzia'ra dei egin eutsen Prantzi'ko errege Karlos'n. Dante'k orduan Erroma'r jo eban; baiña etxeratu zanean, Aita Santuak itz ederrak esan eutsosan arren, bere etsai guelfotarrak eskutian aurkitu eban erriko agintaritzan ta osoro zuzituta bere etxalde ta ondasunak. Atzerriara egotzi eban, Florenzia'ra bihurtzen ba'zan bizirik erreko ebela esanik. Ogetamasei urte zituan ordun Dante'k. Uriz uri ibilli zan urte askotan, azeuki ta nerdatua; urte mordoia Paris'en emon ondorean, Ravena'ra itzuli ta azken-egunak an igaro ebanan bere-tarren maitezko abi gozoan.

Erbestaldi ontan etzan nagi egon. Aspertzake jumeari ekinik, bere garaia egokioen jazokun txiki ta andiak izkera gozo ta leunean egokitu zituan. Biotz-barruan ba-erabillen kezka, ezin ikusi nunbait idazlearen eta irakurlearen arteko oztasuna; orduan be gaur lez gertatzen, idatzi arren gixik baiña irakurri ez, ta samingarri izan oi da ainbat izerdi bota daroan luma-zalarentzat. Urretxindorrek ba-ditu entzuleak zugatz artean, baiña ez ba'litu mingarri litzakio ixiltasun atan alperrik kanta-bearra. Dante'k au ekarren gogora.

Erdi-aro osoa artzen dabe Asis'ko Prantzisko doneak, Akino'tar Tomas deunak eta Dante'k. Dante dogu orduko literatura-pizkundeari asiera emon eta goirañño gailendu euskuna. Izkuntza arloan italiar zeruko izarririk argitsuena izana dogu. Latiña zan ordurarte kultura izkuntza, baiña erriak ez ekian latiniak, bere-berea zan erritar izkera baldana baiña. Au jaso bear zan. Eleizeak gaur mundu guztiko izkuntzaz dagian lez; italiar izkuntza, izkelgi askotan banatua, goratu bear naitaez, latiniaren ordez literatura izkuntza «jator» egiñik. Aberatsak, jakitunak eta eliz-gizonak ekien bakarririk latinez irakurri ta idatzen. Dante ostera erdi-maillakoen zale zan eta onein buru-biotzak jantzi ta apaindu nai zituan. Orrela idatzi ta idatzi, italiar iskelgietatzak jantzi ta apaindu nai zituan. Orrela idatzi ta idatzi, italiar izkelgietako itzez eta esaeraz, izkera errez gozoa sortu eban, bere garaitik ona asko aldatu 'eztana.

Gaztetatik ekarren elerti-sena. Adiskide zintzo, jakitun eta literatura-zaleak zituan ingurumari. Eguzkiak goiz-laiñoak lez, aren lirika lerdinak laster baztertu eban zan garai atan ziran olerkari ta idazle onenak. Gazte zala argitara eban *Vita Nuova* —Bizitz barria—, itz-lauz ta olerkiz jantzitako liburu zoragarria. Sendi arteko jai batean neskatz bat ezagutu eban bederatzi urteko zala; naiz-ta gero Gemma Donati'gaz ezkondu ta onegandik seme-alabak izan zituan arren, bizitza guztian izan yakon lilluragarri gazte lirain aren iduria. Beatriz (Zorune) Portinari zan gaztea. Onen gizantza osotzen dau biozkor ta antzetsu liburu jori onetan. Ordukoak dira, gairera, *Canzonieri* liburuan argitaratu oi diran 67 ama-lauko ta abestiak.

Gai zabala erabillen geienez. Etxakon eder Aita Santuak eta Alemani'ko Agintariak batez be, alkarren artean ekarren ezin-aitua; au da, erri-agintarien eta eliz-buruen arteko eztabaida. *De monarchia* deritxon liburuan ondo zigortzen ditu lotsagarriko alderdikeri biok: ixilleko burruka, Europa'ri ainbat kalte ekartson eztabaida. Ain zailla ete zan indar biak alkarbuztartzea? Bakotxa bere aldetik, zer dala-ta bakan ez bizi? Orduan, baiña, berebiziko indarra artua genduan, toki batzuetan gaur be oraindik naikoa mardul agiri yakun landare au. *De vulgari eloquentia* lateraz idatzirik liburuan Itali'ko izkelgi guztiak aztertzen ditu, eta *Convivio* deritxonean Aristoteles'en onbideari buruzko eritxiak errez ta lau eskitzen daukuz.

Baiña aren libururik eder joriena *Commedia* —Jainkozko Antzerkia— da. Ontan be, geienez, garai aretan

zan erriko ta kanpoko politika darrabil darda gairan, Dante arteza zan, zuzen-zalea, jauntxokerien arerio amorratua, goikoen ustelkeriak eta gairakoen grifa-nabarmenak iguin emoten eutsena. Bere lan garai-garala auxe da; ementxe dagerkigu Itali'ko izkuntzaren aita punterengo; berrogetamar izkuntzara beintzat itzulia izan dan bertso lan bikain onek eroan eban mugaz andikaldeetarañño bere izenaren ospe diridatsua. Amar urte egin ebanan berau idatzen, Ravena'n bizi zala geienbat idatzirik. Iru liburu —Su-leza, Garbitegi ta Atsegintoki— ta eun kantutan berezi eban lan osoa, amaika silabadun lrukoetan onduta.

Ibillaldi bat asmatu eban beste mundura. Su-leza ta Garbitegi zear Bergli daroa lagun, Atsegintoki zear Zorune; a bata adimen-eredu da, beste sifismen-iduri. Oso maite eban Birgili *Unai-kantak*, *Alor-kantak* eta *Enearena* idatzi zitulako, eta onek laguntzen dautso ai-enez, intziriz eta garraxiz beteriko impernuan zear; ibai-errekak, arkaitzak, itzaltegi andi ta eremu zabalak eta uri bat sutan dagoz toki izugarri onetan. Pekatariak, eta batez be bere garaiko gizon zuzen-ekak, sartzen ditu bertan oiñaze bizitan. *Garbitegia* ezta orren ikarakorra, baiña onek be ba-dau bere alderdi mingotsa. Garbitegitik urten-ala, Zorune'k berak lagunduko dautso *Atsegintokiko* edertasunean zear, Irutasun deun-deunaren zoriona sentitzeraiño eroanik. Liburu onen orrialde guztiak biotz-ikara izugarria daragisku, ainbat gertari ta jazokunez apainduta.

Berrogetamasei urteko il zan Dante, *Antzerkia* amaituta laster Bere lanak olako antzeta jaritxiko ebanik, ez eban uste. Baiña bertatik asi ziran Itali'ko ikastetxe nagusietan liburu au azaltzen; Eleizeak ontzat artu ebanan aren eritxi guztiak. Dante'k, izan be, biotz-zirrada gozoa ezarri oi eban irakurleatan, baita geroko bizitzan pentsa-erazo be; arimak, eriotz astean, tokizen batera doaz. Nora? Or iru toki. Iruretatik bat, arimeak berak egin bear dau aukeratzea. Bidea? Or argi: geure barnera jatsi ta orko argiak dirioskunez mundu onetako arazoetan jardun, begiak goian jarririk. Goian bai dogu egizko argia ta osasuna.

Ba-dau argirik, ba-dau arnasik Dante'ren lanak. Illunpetan egoan oindiño Erdi-aroa, baiña laster agertuko zan pizkundearen errainñu ditikorra zan lan ori. Gizona argi ta garbi, illun-miesa etenik, oso nabarmen agiri yaku olerkariaren asma-kizunetan. Zazpireun urte dira a jai ta bizi zala; alan be, ezta il ez lausotu arek egiña; orduan ta gaur bardin dirau. Ezta arritzekoa, beraz, aren jaiotzetiko zazpireungarren urtea ospetsu egin nai izatea. Ez nai izan bakarririk, baita egin be Italia'n bereziki.

Eta guk euskaldunok? Ez ete daukagu zer-ikusirik humanista andi orregaz? Naparroa aitatzen dau berak bere *Su-leza*'ko XXII'garren kantuan. Gero, 1307'tik 1310'ra bitartean, Kompostela'ra joan ei zan erromes. Euskalerritik ez ete zan ibilli arako osteran? Dana dala, Bilbao'n ba-da, esker onez edo, a goratzeko bazkune bat sortuta. Nik, barriz, aurtengo aren goratzarrean neure aletxo ezarri naita. SU-LEZA euskeraturik daukat ba-leiteke aurtan bertan argitara emotea.

ARANZADI'TAR J. M.

Era guztietako seguroak

Barzelona'ko

«LA CATALANA»

Seguroetako ordezkaria

Gipuzkoen

S. Marcial, 33 entlo.

Urrut zkiña 19226

DONOSTIA

Ereria epela dagola?

FAGOR'ek oztuko du berela